

Siptár Dániel

Európai jezsuita levéltárosok találkozója Rómában¹

A Jézus Társasága 2016-ban tartott 36. általános rendgyűlése határozottan előtérbe helyezte az együttműködés és hálózatépítés jelentőségét a renden belül. A gyűlés második határozatának harmadik pontja szerint „a megkülönböztetés, az együttműködés és a hálózatépítés jelenkori működésünk három fontos távlata.” Ennek érdekében 2019-ben Rómában az Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI) központi rendi levéltár kezdeményezésére sor került a jezsuita levéltárosok első találkozójára, amelyen egyes európai jezsuita levéltárak képviselőin kívül latin-amerikai és távolkeleti rendtartományok levéltárosai is részt vettek. A következő évre tervezett folytatást a COVID-járvány elsodorta, de ugyanennek köszönhetően megnőtt a bátorság az online találkozók szervezésére, így az európai jezsuita levéltárosok innentől kezdve évi három megbeszélésből álló rendszeres kommunikációba kezdtek egy angol és egy olasz nyelvű szekcióban. (Eközben más földrészek esetében ugyanígy folytatódott az együttműködés.) A pandémia elmúltával azonban elhárult az akadálya az újabb személyes találkozásnak, így 2024 februárjában Rómában sor került egy négynapos konferenciára szinte minden európai jezsuita levéltár képviselői és további meghívott vendégek részvételével. Köztük voltam a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára vezetőjeként.

A tanácskozás négy napját négy különböző témának szenteltük. Február 20-án kedden reggel az előző nap megérkezett levéltárosokat a generális atya távollétében Antoine Kerhuel SJ, a rendfőnök titkára köszöntötte a Curia tárgyalótermében. Ezt egy bemutatkozó kör követte, bár a legtöbben már jól ismertük egymást az online térből. Az első nap fő témája a jezsuita levéltárak közös normarendszere és gyakorlata volt. A tanácskozást Sergio Palagiano (ARSI) és Maria Macchi (Euro-Mediterrán Provincia Levéltára) vezette. A levéltárak a Jézus Társaságában jelentős szerepet játszanak mint az emlékezet helyei és az intellektuális apostolkodás eszközei. A rend írott örökségének őrzői, amelyet kutatás céljára elérhetővé tesznek, egyben segítik a jelenlegi adminisztrációt. A rájuk vonatkozó, érvényben lévő szabályozást egy 1997-ben, egy 2003-ban és két 2023-ban kelt központi dokumentum tartalmazza. Ezek a levéltárak irányítását, a dokumentumok kezelését, a gyűjtendő anyag körét és sok egyebet meghatároznak, ám korszerű levéltártudományi szempontból nem tartalmazznak előírásokat, elsősorban az állományvédelem területén, a levéltárosok kiválasztására (képzettségére és kompetenciáira) vonatkozóan, valamint az anyagok levéltárba adásának körülményei sem kellően tisztázottak. Nem egységes szempontok érvényesülnek ugyanis az egyes jezsuiták hagyatékainak levéltárba kerülésekor: maga az érintett személy és a közösségének elöljárója (a hagyaték elsődleges kezelője az illető halála után) is eltérően értelmezheti a szabályozásban szereplő „fenntartott”, „titkos” és a „jóhír megőrzése” fogalmakat, valamint a történeti értékűnek ítélt dokumentumok körét, így a levéltárak már nagyon egyenlőtlen mennyiségű és tartalmú személyi anyagokat vesznek át a különböző atyákra vonatkozóan. A tanácskozás célul tűzte ki egy új, levéltárosok bevonásával összeállított normaszöveg létrehozását, amelyet elkészülte után a generális kötelező erejűvé tehetne. Emellett javasolta, hogy a jezsuiták képzése során helyezzenek hangsúlyt a saját maguk által képzett iratanyaghoz való egységes hozzáállás kialakítására: a jezsuita nem kizárólag a maga, hanem a Társaság története számára is

---

¹ A cikk megjelenését az NKA 208201/00012 sz. pályázata támogatta. A szerző a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára igazgatója.

értékes dokumentumokat hoz létre. A személyes döntéseket szabályozott folyamatok mentén történő eljárásoknak kell leváltaniuk. Mindez pedig fokozottan igaz a hivatali iratkezelésre és a levéltárba kerülést megelőző irattári fázisra is, amelyek szintén az alulszabályozott területek közé tartoznak. Ezen az úton egyébiránt a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya már öröndetes módon elindult.

Délután egy rövid megbeszélést követően (amelyben körüljártuk, hogy a hagyatékok milyen típusú elemeinek kell(ene) levéltárba kerülnie és milyeneknek nem), Robert Danieluk évtizedekig Rómában dolgozó (február óta Lengyelországba visszahelyezett) lengyel jezsuita történész előadására került sor a Jézus Társasága 20. századi történetéről. A levéltárosok (gyakran egyben történészek) ugyanis jelentős mértékben részt vesznek az adott rendtartományok történeti publikációinak közzétételében, illetve képesek befolyásolni az adott provincia történetének kutatását is – márpedig a Társaság központjában, különösen annak levéltárában és történeti intézetében a közelmúlttól fogva arra igyekeznek fektetni a hangsúlyt, hogy az ún. „Új Társaság” korszakára (1814–1965) vonatkozó történészi munka megélenküljön, ez ugyanis az 1773 előtti időszaknál jelentősen kevésbé kutatott téma. A római jezsuita levéltár szabad kutathatóságát a Vatikáni Apostoli Levéltárával hangolta össze a rend, azaz jelenleg XII. Piusz pápa pontifikátusának végéig (1958) nyilvánosak a jezsuita iratok is. Magyarországon egyébként 60 éves kutatási korlátozás van érvényben, vagyis idén az 1964 utáni iratanyag megtekintése csak tartományfőnöki engedéllyel lehetséges (a személyes adatvédelemre vonatkozó törvényi szabályozás betartása mellett). Ez azonban már az ún. „Harmadik Társaság” korszaka: a II. vatikáni zsinatra és az ezt követő évek pápai dokumentumaira reagálva az 1960-as évek közepétől olyan jelentős változások történtek a Jézus Társaságában, hogy ezeket az évtizedeket érdemes külön egységnek tekinteni a történeti vizsgálatok szempontjából.

A nap zárásaként Danieluk atya bemutatta a római központi levéltárat és értékeit, különös tekintettel a Szent Ignáchoz kapcsolódó kincsekre, elsősorban a rendalapító kézírását tartalmazó, nemrégiben restaurált kötetekre (<https://arsi.jesuits.global/en/digital-arsi/ignatian-texts-restored/>). Halotti maszkját is megtekinthettük, melynek fennmaradásához nekünk, magyaroknak is sok közünk van, mivel a 19. században évtizedekig a tihanyi apátságban őrizték.

Február 21-e délelőttjét az állományvédelmi kérdéseknek szenteltük. Miután Mauro Brunello (ARSI) bemutatta a téma történeti vonatkozásait, Irene Pedretti, a Pápai Gergely Egyetem levéltára állományvédelemért felelős munkatársának előadása következett, melyben alaposan körbejárta a levéltári dokumentumok helyes tárolásának és megőrzésének régi és új kérdéseit. Itt is különös hangsúlyt kapott a szabályozás ügye: minden levéltárnak szüksége van állományvédelmi tervre, amelyet már az irattári, sőt irodai dokumentumtárolásra is vonatkoztatni kell, hiszen az állományvédelem az irat keletkezésekor kezdődik. A szakember is megerősítette azt az itthon is gyakran hangoztatott elvárást, miszerint a fémkapcsok és műanyagtarolók a papír és tinta nagy ellenségei: lehetőleg száműzendők már az irodai gyakorlatból is, de legkésőbb az irattárba adáskor el kell őket távolítani. Kiemelt téma volt még a vészhelyzet (különösen vízkár) esetén életbelépő levéltári (és irattári!) krízisterv készítésének szükségessége, valamint a digitalizáció, amely nem jelent végső állományvédelmi megoldást, hiszen a hatalmas tárhelyigényéről nem is beszélve a technika változása, a hordozók, olvasásra alkalmas eszközök és fájlformátumok elévülése gyorsabb, mint a fizikai iratpusztulás.

Ebéd után lehetőségünk nyílt megtekinteni az épp távol lévő P. Arturo Sosa jezsuita rendfőnök folyosójának új képeit, amelyeket Arturo Araujo kolumbiai jezsuita művész és a Seattle-i Egyetemen tanuló tanítványai készítettek fényképek alapján. Ezek a jezsuiták ún. „egyetemes apostoli preferenciáit” megjelenítő modern alkotások a korábbi generálisok szigorú portréi helyére kerültek. A preferenciákat 2019-ben 10 évre határozta meg a Jézus Társasága a maga számára követendő irányelvekként, jelesül az Istenhez vezető út mutatását, a szegények, a kizsáoltak, méltóságukban sérültek társául szegődést, a fiatalok kísérését, valamint a Föld, közös otthonunk megóvásában való együttműködést.

Délután Maria Macchi levéltárlátogatáson fogadta a kollégákat az Euro-Mediterrán Provincia Levéltárában, amely az ARSI-val ellentétben nem a rendfőnöki Curia épületegyüttesében található, hanem a „Régi Társaság” római központjában, az Il Gesù-templom melletti rendház (Casa Professa) épületének hátsó traktusában. A levéltár felépítése ma már az elmúlt időszak összevonásait is leképezi: mivel az említett új provinciában egyesítették a korábbi olaszországi rendtartományokat, valamint ide tartozik Málta, Románia és Albánia is, ezek jezsuita levéltárait ide szállították, szállítják be folyamatosan. A két kelet-európai anyag azonban a tervek szerint a helyén marad, már amennyi egyáltalán fennmaradt a történelem viharai során az illető országokban. A fiatal levéltárvezető ezen felül elrettentő „állományvédelmi” példákat mutatott az aznapi fő témának megfelelően: helytelen tárolás, rossz bánásmód eredményeként tönkrement vagy károsodott dokumentumok megtekintése során szörnyülködhettünk.

Annál felemelőbb volt azonban az Il Gesù jezsuita templom és a szomszédos rendházban Szent Ignác eredeti szobáinak meglátogatása. Vezetőnk itt is Danieluk atya volt. A templom lélegzetelállító barokk-rokokó belső terében a freskókon kívül a leglátványosabb elem Szent Ignác oltára. Naponta néhány alkalommal a templom elsötétül, a rendalapító lelki naplójának felolvasott részleteit és egy jezsuita zeneszerző barokk zenéjét váltakozva játsszák be, miközben az oltár egy-egy részletét világítják meg. A csúcsponton a hatalmas méretű oltárkép lassan leereszkedik, és mögötte láthatóvá válik Szent Ignác ezüstsobra (pontosabban már a másolata, mert az eredeti a napóleoni háborúk áldozata lett), az oltár és a templom egésze pedig pár percig teljes fényárban úszik a fotózó turisták és látogatók legnagyobb örömeire. Rendi szentek és rendfőnökök sírjain és ereklyéin felül a templomban található még az „eredeti” Úti Boldogasszony kép, amely nyomán Feszty Masa a magyarországi jezsuiták számára oly fontossá vált saját változatot festette. A templom melletti rendházat a 17. században építették, de meghagyták a belsejében eredeti állapotában azt a négy szobát a korábbi épületből, amelyekben a rendalapító élete utolsó éveit töltötte és ahol elhunyt. Az ezekben kiállított korabeli és eredeti, Ignációl származó tárgyak, ruhadarabok mellett egy kápolnát is kialakítottak, amelyben a római jezsuita levéltár tudományos igazgatója, a kenyai Festo Mkenda szentmisét mutatott be a levéltárosokból álló csoportunk jelenlétében.

Február 22-én csütörtökön a digitális és online témaké volt a főszerep. Elsőnek Salvatore Vassallo, a római levéltár munkatársa mutatta be az előzetes felmérése eredményeit. Eszerint az európai jezsuita levéltárak anyaga 30-tól 3000 ifm-ig szóródik, a legnagyobb a francia, második a központi római (ARSI), a legkisebb pedig a cseh. A magyar jezsuita levéltár a maga mintegy 134 ifm anyagával a második legkisebb, az átlag kb. 1000 ifm-re jön ki. A kolléga felmérése kiterjedt az egyes levéltárak időgazdálkodására is (mire mennyi ideje jut a levéltárosnak). Arra a következtetésre jutott, hogy a tájékoztatásra fordított idő jelentős csökkentésére van szükség, amelyet az online

segédletek fejlesztésével lehetne elérni. Viszont még a nem online segédletekkel sem állnak elég jól az európai jezsuita levéltárak. 40%-uk egyáltalán nem használ levéltári szoftvert, a többiek körében leginkább az AtoM népszerű, melyet az összes levéltár mintegy negyede alkalmaz.

Ezt követően az amerikai jezsuita Boston College kutatóintézete részéről Alessandro Corsi mutatta be az Institute for Advanced Jesuit Studies online projektjeit, melyekhez csatlakozást kért a megjelent európai levéltárosoktól. Elsősorban a világ jezsuita levéltárainak térképes, részletgazdag közös portáljára hívta fel a figyelmet (<https://jesuitportal.bc.edu/world-of-jesuit-archives/>), ahol az egyes helyszínek megközelítési módjától és a bejárat fotójától kezdve az elérhetőségeken át az intézmény történetéig és természetesen a gyűjtemény segédletéig minél több hasznos információt szeretnének bemutatni a csatlakozó levéltárakról. Az intézet honlapján ezen felül online publikációkat és digitális adatbázisokat találunk; az előbbiek közül a jezsuita térképeket (<https://jesuitportal.bc.edu/online-publications/jesuit-maps/>), az utóbbiak közül a Polgár László magyar jezsuita által megkezdett bibliográfia kollaboratív formában fejlesztett online változatát (<https://jesuitonlinebibliography.bc.edu/>) emelte ki a Bostonból érkezett olasz kolléga. Az ő felszólalását megerősítendő a már említett Maria Macchi, valamint a párizsi jezsuita levéltár vezetője, Barbara Baudry számoltak be a projektben való részvétel előnyeiről és a csatlakozás mikéntjéről. A magyar jezsuita levéltár részéről hamarosan szintén csatlakozunk a projekthez, noha hazai közös egyházi levéltári oldalakon már megtalálható (egy nem túl részletes) segédletünk (<https://arca.melte.hu/index.php/jezus-tarsasaga-magyarorszagi-rendtartomany-leveltara>), valamint az anyagunk egy részében e-kutatás is végezhető (<https://matricula.hu/jtml>).

Délután a Jézus Társasága általános posztulátora (az összes rendi boldoggá és szentté avatás előmozdítását felügyelő előjáró) előadását hallgattuk meg az efféle ügyek menetéről, benne a levéltárak érintettségéről, valamint a posztulátori tevékenységhez tartozó önálló, kutatható levéltárról (a „szentek szobájáról”). Jelenleg mintegy száz boldoggá vagy szentté avatási ügy fut a rend részéről, de ezek mintegy fele „alszik”, azaz nem történnek vele kapcsolatban konkrét lépések. Egy-egy eljáráshoz szükség van az illetőtől magától származó forrásokra különféle levéltárakból (például Pedro Arrupe rendfőnök ügye esetében csak ez mintegy tízezer oldalra rúg, amit a világ minden tájáról gyűjtöttek össze), tanúvallomásokra, és a várhatóan sikeres előterjesztések esetében személyes tárgyakat, ereklyéket is őrizni kell. A vatikáni kritériumok nagyon szigorúak: ha csak a folyamat végén derül ki egy szentté avatást kizáró akadály, rengeteg munka vész kárba. Mindenkinek mielőbb jeleznie kell tehát, ha bármilyen releváns dokumentummal rendelkezik egy-egy érintett személyről.

A február 23-i pénteki zárónapon az európai jezsuita levéltárosok közös publikációjáról folytak az egyeztetések. Az elmúlt évek online találkozóin ugyanis megszületett egy olyan bevezető kötet terve, amely a második világháború jezsuita levéltárakban található forrásanyagairól, egyben magukról a levéltárakról szól majd potenciális kutatók tájékoztatása céljából. Az egyes országok háborús részvételéről, az ottani jezsuiták ekkori szerepéről, valamint a helyi levéltárban őrzött vonatkozó anyagról szóló fejezetek minden esetben öt-öt példát is tartalmaznak majd, legyen az levél, napló, fénykép, térkép, vagy más, a háborúhoz, a háborús évekhez kapcsolódó levéltári dokumentum. A találkozó idejére gyakorlatilag már minden levéltár elkészítette a maga fejezetének első változatát, a megbeszélés a további teendőkről, technikai részletekről szólt. A várhatóan 2024 végén napvilágot látó kötet az európai jezsuita levéltáros hálózat, együttműködés első kézzelfogható eredménye lesz.

Az együttműködés pedig folytatódik tovább: a jövőben az online értekezletek folytatása mellett egy-kétévenkénti személyes találkozót tervezünk, minden alkalommal másik országban. Reménykedünk, hogy hamarosan új közös levéltári szabályozás születik, minél egységesebb elveket alkalmazunk majd a munkánk során mind a gyarapításban, mind a segédletkészítésben, az egyes levéltárak kutatottsága pedig növekszik, bővítve a Jézus Társasága történetéről meglévő ismereteket.